

Abaúji birtokosok a 19. században*

CSÍKI TAMÁS

Landowners of Abaúj County in the 19th century

Abaúj vármegye birtokos családjai a 19. században szociokulturálisan és történetileg is jól megkülönböztethető csoportokat alkottak, melyek gazdasági, társadalmi és politikai befolyása is folytonosan változott. Nincs lehetőségem ennek részletes vizsgálatára, csupán – a régió társadalomtörténeti kutatásának egyik lehetőségére irányítva a figyelmet – néhány családot mutatok be röviden.

Ha valamiféle tipológiát próbálok követni, akkor elsőként az ősi abaúji nemzetségeket érdemes említeni. Az egyik legismertebb képviselőjük a Fáyak, akik a 18–19. századra számos ágra (illetve famíliára) bomlottak. Talán csak a predikátum, azaz az ősi birtokközpont nevéből képzett előnév használata jelentett laza azonosságtudatot, bár ez sem volt teljesen egységes, mivel a grófi címet szerzett család a fái mellett a hernádkércsi jelzővel igyekezett magát megkülönböztetni az egyszerű atyafiaktól. A közös eredet mítoszt is ápolták, azt mindegyik 19. századi leszármazott jól tudta (talán az elődöknél is jobban), hogy a legrégebbi ősük a Dzsingisz kán elől menekülő királynét fehér lovon kísérő és hősiesen védelmező Rugacs lovag volt (és ezért kerülhetett a Fáyak címerébe az ágaskodó fehér ló).¹

Nemcsak a nemzetség bomlott számos ágra, hanem ezzel együtt a birtokok is folyamatosan aprózódtak. Ez egy hosszú, több évszázados folyamat volt, amit szinte lehetetlen adatszerűen nyomon követni, a tendenciát azonban, és általában az Abaúj megyei birtokviszonyokat szemléletesen jelzi a Mária Terézia-féle úrbérrendezéskor készült összeírás (igaz, ez csak az úrbéres földre vonatkozik, tehát a saját kezelésű földekről nem ad tájékoztatást). Eszerint az 1770-es években Abaúj megyében 23 településen összesen 11 Fáy nevű birtokost írtak össze. (Csak a legnagyobb és a legkisebb birtokost említem: Fáy Lászlónak a Borsod és Pest megyei jószágokkal együtt, 14 településen összesen 3143 hold úrbéres földje, valamint 157 jobbágya és 74 zsellére volt, ezzel szemben ifj. Fáy Mihály, akiről a későbbiekben szó lesz, két abaúji településen, Devecserben és Fulókércsen 25 holddal és két jobbággal rendelkezett.) Az is jellemző volt, hogy egy-egy településen (más nemzetségekből származó birtokosok mellett) több Fáy birtokolt. Devecserben például ifj. Fáy Mihály, Fáy Pál és Fáy Zsigmond vagy Fájon Fáy András, Fáy László és Fáy Mihály, ami egy archaikusabb öröklési rendre utal, vagyis az egyes részjószágokat is felosztották az örökösök között.² Ennek az lett a következménye, hogy a 19. században a széttagolt birtokok egyre kevésbé tudtak megfelelni a piacosság feltételeinek, autarkijuk erősödött, ami a gazdálkodást, illetve a jövedelemszerzés lehetőségeit is meghatározta.

Mindezt egyetlen példával illusztrálom. Abaújszemerén az 1773-as úrbéri összeírás szerint 6 egész hatnyolcad jobbágytelek volt, az 1830-as években viszont, amikor Fáy Mihály unokája, Nagyréthi Darvas József kezdeményezte a határrendezést, és a földesúri és a jobbágyföldek elkülönítését, már 24 egész háromnyolcad telek. Vagyis, mivel a majorsági termelés számára nem volt meg az optimális üzemméret (ráadásul ezek a falvak szűkhatárúak voltak, és alacsony volt a szántók aránya), az egymást követő birtokosok nemcsak árendába adták a földjüket a parasztnak, hanem az allodiális birtokon jobbágytelkeket létesítettek, és ilyen módon a földesúri járadékokból igyekeztek a jövedelmüket növelni. Ennek az lett a következménye, hogy a jobbágyfelszabadítás után ezek a földek a volt jobbágyok

*A tanulmány a Csoma József tiszteletére 2018. október 8-án Abaújdevecserben rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A kutatás és a tanulmány a ME FIKP Creative Region: Társadalmi és kulturális innovációk a regionális gazdaságfejlesztés és felzárkózás szolgálatában c. program keretében készült.

¹ BERZEVICZY 1936. 9.; a családról: CSOMA 1897. (A Szendrőn birtokos Berzeviczy György anyja Fáy Konstancia volt.)

² FÓNAGY 2013. 213–230.

tulajdonába kerültek, az állami kárpótláshoz azonban a volt földesurak legfeljebb évtizedekkel később juthattak hozzá.³

A birtokviszonyok változása a polgári korszakban ugyancsak nehezen nyomom követhető. 1895-ben készült országos összeírás a 100 száz holdnál nagyobb birtokosokról. Eszerint Abaúj-Torna megyében 11 településen 4 Fáy nevű birtokolt,⁴ Fáy Andornak Bodollón 1690 holdja, Fáy Józsefnek Fulókércsen 550, Fáy Györgynek Jánosdon⁵ 490 és Fáy Mihálynénak Tomoron 128 holdja volt.⁶

Az említett örökösödés, a birtokok felosztása a családtagok között nemritkán hosszú pereskedéshez vagy legalábbis viszálykodáshoz vezetett. Ezt is egyetlen példával szemléltetem. A Devecserben lakó ifj. Fáy Mihály 1816-ban meghalt, és sem az első, sem a második házasságából nem született gyermeke. A birtokot az özvegye, Incsic Horváth Anna vitte tovább, Mihály nővéreinek a leszármazottjai viszont türelmetlenül várták, hogy végre az örökségükhöz jussanak, és többször kifogásolták, hogy az asszony tetemes kölcsönöket vett fel a birtokra. Kapcsolatukat jól jellemzi, hogy miután Horváth Anna 1830-ban meghalt, a forrói plébános, aki egyébként Anna öccse volt, beperelte az örököseket, mivel azok az asszony eltemetéséért neki járó 120 rénes forintot, valamint az öt font viaszgyertya árát nem voltak hajlandók kifizetni. Ezt követően a nyolc örökös nyomozásba kezdett az utolsó években szerintük eltűnt családi ezüst és egyéb ingóságok után, majd egészen akkurátusan osztották fel a még fellelhető javakat. (A Gibárton birtokos Gabriel Istvánnak például néhány hold szántó és rét mellett, 2 ezüst evőkanál, 5 kávéskanál és egy ezüst sótartó jutott.)⁷

A Fáyak grófi ágát is fontos megemlítenünk. Fáy Ágoston az abaúji birtokosok másik csoportjába, az úgynevezett hivatalnok arisztokráciába sorolható, aki a hivatali pályán eltöltött évtizedek és a Habsburgok iránti lojalitás jutalmaként kapott 1809-ben grófi címet.⁸ (1787-től Abaúj vármegye alispánja, majd Bereg adminisztrátora, végül Ugocsa főispánja volt.) Ez a birtokát nem növelte meg, az új rang reprezentálása viszont nemcsak rá, hanem az utódjaira is komoly anyagi terheket rótt. Legismertebb közülük az unoka, gróf Fáy István volt, aki az 1830-as évek elején Felső Magyar Országai Muzsikai Egyesületet alapított, és fái birtokán évente háromszor négynapos Muzsikai Akadémiát szervezett, melyeken – korabeli szóhasználattal – dilettánsok és rendes hangászok léptek fel. Az előbbiek közé tartozott Selyeb földesura, Tiszta Károly (aki kitűnő tenor hírében állt), Bertzik Imre, jászói táblabíró (ő gitáron játszott), Leeb Eduárd, kassai violinista, Steinhübel Lajos, eperjesi flótás, valamint Liszt, szatmári seborvos és hegedűs (a neves zeneszerző atyafia). A gróf által fizetett hivatásos zenészeket Heerfurth Károly, eperjesi oboista, Zomb József, kassai zeneszerző és zenetudós, a cseh Beetlack Károly, a palatinális ezred hangászati igazgatója, a szintén cseh Bortzága János, a gróf udvari csellistája, valamint Hiller, eperjesi klarinétista képviselte.⁹ A repertoárban Haydn, Mozart, Beethoven, Riess, Weber és Hummel művei mellett, saját szerzemények is szerepeltek, és az Akadémia programja egyéb látványosságokkal egészült ki. Esténként tűzijátékot, valamint „víg nemzeti táncos mulatságokat” rendeztek, és a táncolókat „jeles tzigány hangász Társaság ügyes muzsikája szokta lelkesíteni.” Fáy a jobbagyairól sem feledkezett meg, számukra lóversenyt tartott, azért, hogy „a jutalmak által a lótenyésztésre és a gondosabb nevelésre serkentse” őket.¹⁰

A műzene terjesztésének, valamint a műkedvelő zenélés összhangját megteremtő fái Akadémiát tehát kulturális sokszínűség jellemezte. A rezidenciális zene főúri mintáját követte, ami a vidéki társasélet inkább a köznemesség körében népszerű eseményeibe illeszkedett, ugyanakkor a zenei műveltség intézményesülését jelző muzsikai egyesület alapítása városi hatást mutat. Aligha véletlen, hogy a zenészek, illetve az egyesület tagjai között kassai és eperjesi polgárok is voltak.

³ MNL BAZML VII. 1.c 2. dob. Urbéri törvényszéki iratok. Abaújszemere.

⁴ A nőági örökösödés bonyodalmairól nem szólok.

⁵ A települést 1906-ban csatolták Alsóvadászhoz.

⁶ A *Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája*. II. kötet *Gazdaczimtár*. Budapest, 1897. alapján.

⁷ MNL OL P 1311. A Fáy-család levéltára (1564–1840).

⁸ Apja az említett Fáy László volt, aki a Fáyak között a legnagyobb birtokkal rendelkezett. FÓNAGY 2013. 213–230; NAGY 1858: 131.

⁹ Fáy maga is zeneszerző volt és fortepianon játszott.

¹⁰ *Tudományos Gyűjtemény* 1832. 122–124.; *Honművész* 1834. 112.

Fáy István nemcsak a zenei életet, hanem a nemzeti színjátszást, sőt ugyancsak a hazafias lelkesedés jegyében, a színésznőket is pártfogolta. Tetemes összeggel segítette Wildt Jenny, a boroszlói, majd a brünni színpad énekesnőjének bécsi kiképzését, és saját költségén Párizsba küldte Sály Fanny táncosnőt (akit a *Báljéj* című operában fedezett fel), hogy a magasabb táncművészet elemeit elsajátítsa.¹¹

Ez az életmód azonban, a gazdaságat szükségszerű elhanyagolásával, az 1840-es években csődhöz vezetett. A gróf jelentős adósságokat halmozott fel, 1845 körül a festményeit, majd az értékesebb szikszói és tállyai szőlőket árverezték el, megmaradt javait csődgondnok felügyelte, és perben állt a neki szintén kölcsönző testvérével, Máriával, aki egy csereszerződést követően a fáji jószágokhoz jutott.¹²

A reformkori színészet és főként a kassai társulat bőkezű támogatása más abaúji birtokosokra is jellemző volt. Az említett Nagyréthy Darvas József, aki nemcsak a téli szezont, hanem az év nagy részét Kassán töltötte, és „igen fényes házat vitt”, miután a mágnások egy színházi botrány után a páholyaikról lemondtak, valamennyit kifizette, ezáltal biztosítva a további előadásokat. A régi fancsali családból származó Joób testvérek, Gusztáv és Zsigmond az 1838–39-es évadban a színház igazgatásával is megpróbálkoztak, és nyomban csődbe juttatták. (A városban játszó Déryné szerint a színészeket és a „tömérdek” hitelezőjüket, köztük a vármegyét sem tudták kifizetni.)¹³

Az abaúji hivatalnok arisztokrácia még egy képviselőjét említem, az 1813-ban született gróf Péchy Emanuel,¹⁴ aki szoros családi kapcsolatban állt a Fáy grófokkal. Fáy István unokatestvére volt, és másik unokatestvére, Fáy Mária lányát, báró Meskó Zenaidét vette feleségül. Zenaidének egyetlen lánytestvére volt, így Péchy a házassággal a boldogkőváraljai birtok mellé az enyiczkei, a széplaki és a perényi Meskó, valamint a fáji és a dormándi Fáy javakat is megszerezte. (A 19. század első felében tehát az abaúji arisztokrata családokban endogámia érvényesült, ami a korábban látott birtokaprózódással szemben, kimondva- kimondatlan, a birtok egyben tartását, valamint a társadalmi presztízs és befolyás gyarapítását szolgálta.)

Péchy hivatali-politikai pályája a reformkori vármegyéből a dualizmus kori kormányzati tisztségig ívelt, bár nem volt töretlen. Először aljegyző, azután főjegyző, 1839–40-ben Abaúj vármegye országgyűlési követe, 1841-től 1848-ig Zemplén adminisztrátora, majd a szabadságharcot követő óvatosságot követően, 1860 és 1867 között, megszakításokkal, Abaúj főispánja és Kassa királyi biztosa volt. (1865-ben a sikkasztással vádolt Lánchy József főispánt váltotta, és a megyei adminisztráció és a pénzügyek csaknem minden területén – ahogy fogalmazott – „szabályellenes, hanyag, rendetlen és mulasztásteljes” állapotot talált.) A kiegyezés évében Erdély királyi biztosává nevezték ki, vagyis az egyesülés irányítását bízták rá, végül az 1870-es, 1880-as években Kolozsvár, majd Kassa országgyűlési képviselőjeként zárta politikai pályáját.¹⁵

Péchyről egy szlovák nyelvű monográfia készült, amely nem túlságosan tehetséges, a mindenkori hatalomhoz viszont annál inkább lojális, elvi kompromisszumot könnyen vállaló konzervatív bürokratának ábrázolta.¹⁶ Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a dualizmus kori élclapok népszerű figurájává válhatott. A *Borsszem Jankó* például 1873-ban a következőket írta róla: „Egykor Erdélyt kormányozta és e kisebbik hazánk apró fejedelmei nem túrhették, hogy őket, kiknek egyenkint Apaffy-, Bethlen-, Bocskay-, Bornemisza- és egyéb fejedelmi vér csörgedez erükben, nem a nyakukra született, hanem oda kinevezett gubernátor igazgatja. Nem is hitták meg sem vacsorára, sem vadászatra, sem paszitára. Mit tesz ilyenkor az ügyes gubernátor? Maga főzet vacsorát, és mert az erdélyi fejedelmeknek derogált kisebb urakkal enni egy tálból tokányt, meghívta asztalához a tisztas polgárságot. Ilyen alkalombul keletkezett szónoki híre, mert a hálás gyomor erősebb a szívénél. S nem hitták

¹¹ Kenyeres (főszerk.) 1982: 576.

¹² MNL BAZML VII. 1.c 12. dob. Úrbéri törvényszéki iratok. Fáj.

¹³ Joób Zsigmond 1838-tól a Pesti Magyar Színház tenoristája volt, és a bécsi operában is fellépett. BAYER (szerk.) 1920. II. 154., 179., 395.; III. 404–207., 411., 416–418., 462.

¹⁴ Utóbb Manóra magyarosított.

¹⁵ PÁL 2007. 33–61.

¹⁶ HOLEC–PÁL 2006.

meg vadászatra sem. Mit tesz ilyenkor az élelmes gubernátor? A maga emberségéből, mondjuk, férfiaságából megy el vadászni. S ő vadászott is; de sem nem medvére, sem nem farkasra. Vadászvágyának elég volt egy-egy vadmacska, s közbe egy-egy szelíd galamb. Nem hitták meg uri paszitára? A tapintatos gubernátor ilyen esetben is segít magán. Leszállt a néphez s azok szerény hajloka alatt komázott és tartotta keresztvívzre az apró subalternusokat. Mert Erdély kormányzója valóságos yvetot-i kis király volt... Főfő családok lányinak // Szépen tudott udvarlani, // Jobbágyinak száz oka volt // Őtet atyjoknak mondani.”¹⁷

Az abaúji birtokosok következő csoportját az indigenák, a honosított idegenek és a leszármazottjaik alkották, akiknek a vizsgálata azt a társadalomtörténeti kérdést veti fel, vajon integrálódtak-e a lokális társadalmakba, ennek miféle stratégiái lehettek a késő rendi és a polgári korszakban, továbbá hogyan alakították azt a környezetet, ahova kerültek. Az indigenátus szerzésének utolsó periódusa a reformkor volt, az országgyűlés 1836-ban honfiúsította az itáliai eredetű Sardagna János századost (és az ezzel járó taksától is mentesítette), aki még ezt megelőzően házasodott össze Wirkner István abaúji orvos lányával, Franciskával. A jómódú kassai ügyvéd, Dorner Ferenc lányát is feltehetően a császári tisztek magas társadalmi presztízse (és lovagias eleganciája) vonzotta, ő ugyanis az őrnaggyá előléptetett Sardagna lovaskapitány fiához ment feleségül, aki így a Dorner által az 1850-es években vásárolt több száz holdas hernádvécsei és szölledi birtokból részesülhetett. (A katonatiszti csoport intézményi zártságát, ugyanakkor a lokális kapcsolatok erősödését jelzi, hogy az ifjabb Sardagna Margit nevű lányát báró Vécsey Béla huszárőrnagy vette feleségül.)¹⁸

Őrgróf Pallavicini Edét ugyancsak a család katonai érdemei juttatták honossághoz 1827-ben, ahogy a törvény indokolta, atyja „az utolsó török háborúban Karánsebesnél halálos sebet kapván, a hazáért dicső halált halt.”¹⁹ Fiai folytatták apjuk magyarországi birtokszerzését. Roger, aki szintén katonatiszt volt, a Csáky Zsigmondnak nyújtott kölcsönök fejében, már az 1840-es években zálogjogon bírta a szendrői uradalom nagy részét, és mivel az adósság kiegyenlítetlen maradt, több mint 6000 kataszteri hold került a tulajdonába. (Roger egyébként, talán hogy a honfiúi érdemeket tovább gyarapítsa, Csáky Zsigmondné is elcsábította, majd feleségül vette.)²⁰

A másik fiú, Pallavicini Alfréd Darvas József szemerei birtokát vásárolta meg 1850-ben, és egy jól működő erdészetet alakított ki. (Közben megtiltotta a volt jobbágyok erdőélését, és lezárta a két évtizede zajló birtokelkülönítési pert.) Fontos volt számára a megye gazdaszatának fejlesztése és birtokostársai aktivizálása, egyik kezdeményezője és szervezője volt ugyanis az Abaúj és Torna Vármegyei Gazdasági Egyletnek. Az 1860 novemberében tartott alakuló közgyűlés őt választotta meg ideiglenes elnöknek, majd a 25 fős választmány tagja lett, ami a lokális kapcsolatainak további bővítését segítette.²¹ (1860-ban a megyei bizottmány tagjának és tiszteletbeli esküdtnek is megválasztották, ami az egykori nemesi vármegye reprezentatív tisztsége volt.) Halála után fia, Adolf vette át a birtokot, aki a régi abaúji családból származó Bárczay Annával házasodott össze.²²

A Pallavicinieket talán vonzották az abaúji tájak, az indigenátust nyert őrgróf unokája, az 1848-ban született János ugyanis Szemerétől néhány kilométerre, Pusztaradványon vásárolt birtokot, és hosszú diplomáciai szolgálat után, a faluban telepedett le. Szolgálatának fontosabb állomásai Berlin, Párizs, London, Szentpétervár, végül 1906-tól 1918-ig Konstantinápoly, ahol a Monarchia nagykövete volt. Közben megházasodott, ami majdnem a karrierébe került. Londonban vette feleségül ugyanis a nem túl vagyonos és nem túl előkelő Georgina Crowe-t, márpedig a rangon aluli és az anyagi biztonsá-

¹⁷ Az utolsó sorok Béranger szatírájából, az *Yvetot-i királyból* származnak, amit a szemérmes krokiíró franciául idézett. Én Arany János fordítását használtam. B. J.: Gr. Péchy Manó = *Borsszem Jankó* 1873. dec. 28. 2.

¹⁸ PÁLMÁNY 2017: 181; *A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája*. II. kötet *Gazdaczimtár*. Budapest, 1897. alapján.

¹⁹ 1827: 43. tc.

²⁰ CSÍKI 2002: 293–294.

²¹ Az egylet vezetői között az „ősi” abaúji családok felülreprezentáltak voltak. Az alelnök Bárczay József, a választmány tagja Bárczay Albert és Bárczay Ödön, Semsey Jenő, Szentimrey András és Szentimrey Bertalan, Vendéggy József és önmagát az Aba nemzetségből származtató Vendéggy Gábor. KORPONAY 1866. I. 397–406.

²² MNL BAZML VII. 1.c 2. dob. Úrbéri törvényszéki iratok. Abaújszemere.

got esetleg fenyegető házasság nem volt megengedett az állami alkalmazottak és különösen a diplomaták számára. Végül hét évre rendelkezési állományba helyezték, ám Pallavicini élete nagy részét nemcsak abaúji birtokától, hanem az országtól is távolt töltötte (azt maga Ferenc József kifogásolta, hogy nem tud megfelelően magyarul).²³

Végül az abaúji földbirtokosok még egy, a dualizmus időszakában egyre népesebb csoportját említem: azokat az iparosokat, kereskedőket és más vállalkozókat, akik a gazdálkodást egyéb gazdasági tevékenységgel kapcsolták össze. Számukra az ingatlanszerzésnek változatos motivációi és funkciói lehettek. Nemritkán a vállalkozó családok második vagy harmadik generációi vásároltak vagy béreltek földet. A kassai Fiedler Károly kereskedő az 1840-es években alapította a Kassai Takarékpénztárt (1842-ben a diósgyőri papírmalmot is megvette), majd az egyik fia önálló kereskedést nyitott, a másik (az ifjabb Károly) a Magyaróvári Gazdasági Akadémia elvégzése után földbirtokából élt, és korszerű szarvasmarha-tenyészetet alapított.²⁴ A szintén kassai kereskedőcsaládból származó Widder József Bárczay Ödön bárcai birtokát, Widder Ignác Péchy Manó egykori boldogkőváraljai uradalmát bérelte, és közel 5000 kataszteri holdas mintagazdaságot rendezett be (140 szarvasmarhát, 28 lovat és 2400 juhot tartott, illetőleg 43 cselédet alkalmazott). Mások a fő profil, a kereskedelem kiegészítése vagy a gazdasági vertikum kiszélesítése céljából vásároltak vagy béreltek földet. Büttösön Fuksz Bertalan kereskedőnek 153 hold, Göncruszkán Grósz Ignác szeszgyárosnak 700 hold földje volt. A 100 holdat alig meghaladó birtokkal vagy bérlettel rendelkezők között kocsmárosokat is találunk – például Komlóson Weisz Sámuelné, a Kassa melletti Hilyón Klein Adolfot –, ami azt jelzi, hogy a falusi kistőke-befektetések számára ugyancsak a földvásárlás kínálkozott.²⁵ A miskolci ifjabb Lichtenstein Józsefet pedig minden bizonnyal a mobil vagyon biztonságos megőrzése, valamint a családi presztízs emelése, vagyis a gazdasági mellett a kulturális és a társadalmi tőke gyarapítása ösztönözte a földszerzésre: Homrogdon vásárolt ugyanis közel 1000 holdas birtokot, és 1902-ben nemesi címet, predikátumot és címerhasználatot szerzett. (A címerben két kalapács és három búzakarász szerepelt, ami bizonyosan az apa által alapított vasáru-kereskedésre, illetve saját földbirtokosi ethoszára utalt.) Házasságai szintén ebbe a stratégiába illeszkedtek. Első felesége a polgárcsaládból származó Hornbrachner Mária, a második az Ongán birtokos Abaúj-Torna megyei főispán lánya, Nagyréti Darvas Malvin volt.²⁶

Ezek a példák a dualizmus kori birtokforgalom tendenciáit illusztrálták, ám a régi abaúji nemesiség földjeiből mások is részesültek. A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete 1909-ben parcellázta Péchy Tamás örökösének 920 holdas alsókázmárki uradalmát, és juttatta több mint 120 földművelő tulajdonába, amit a község elöljárósága így értékelt: „A lakosság általában véve nagyon szépen gyarapodott, és amíg azelőtt a 80%-a napszámos és kapás emberekből állott, ma alig 10%-a nem önálló gazda. A napszámosoknak is van 1–2 ezer négyszögöl földje, és a megélhetés tūrhetőnek mondható.”²⁷

Csoma József 1897-ben megjelent munkáját a Millennium és Abaúj vármegye ezeréves múltjának ünneplése ösztönözte – mi sem lehetett erre méltóbb, mint az ősi (olykor az Aba nemzetségből származó) nemesi családok történetének megírása.²⁸ A neves történész és heraldikus saját (kevésbé dicsőséges) korának kevés figyelmet szentelt, az utódokon a sor, hogy ezt a hiányosságot pótolják.

²³ SOMOGYI 2017. 101–104., 120–121., 163–164.

²⁴ Ő is tagja volt az Abaúj és Torna Vármegyei Gazdasági Egylet választmányának.

²⁵ *A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája*. II. kötet *Gazdaczimtár*. Budapest, 1897. alapján.

²⁶ A fiát Miskolcon csak Lichtenstein hercegeként emlegették. TÓVÁRI 1997. 47–51.

²⁷ HUNYADY (szerk.) 1930. 139–142.

²⁸ CSOMA 1897.

FORRÁSOK

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

P 1311 = A Fáy-család levéltára

MNL BAZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc

VII. 1.c = A Miskolci (Királyi) Törvényszék iratai (1727) 1856-1949 – Úrbéri törvényszéki iratok

BIBLIOGRÁFIA

BAYER (szerk.) 1920

Déryné naplója I–III. Sajtó alá rendezte: BAYER József. Budapest: Singer és Wolfner, 1920

BERZEVICZY 1936

BERZEVICZY György: *Az én első hatvanöt életévem*. Budapest: Gergely R., 1936

CSOMA 1897

CSOMA József: *Abaúj-Torna vármegye nemes családjai*. Kassa: Forster, Wesselényi és Társai, 1897

Csíki 2002

Csíki Tamás: Egy családegény vége. A szendrői uradalom felbomlása a 19. században. In: VERES László–VIGA Gyula (szerk.): *Szendrő monográfiája*. Szendrő: Szendrő Önkormányzata, 2002. 293–309.

FÓNAGY 2013

FÓNAGY Zoltán: *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában* I–II. Budapest: MTA BTK, 2013

HUNYADY (szerk.) 1930

HUNYADY Ferenc (szerk.): *A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének ötven éves működése 1880–1929*. Budapest: Légrády Testvérek, 1930

KENYERES (főszerk.) 1982

KENYERES Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon II*. Budapest: Akadémiai, 1982

KORPONAY 1866

KORPONAY János: *Abujvármegye monographiája* I. Kassa: Szerző, 1866

NAGY 1858

NAGY Iván: *Magyarország családai* IV. Pest: Ráth Mór, 1858

PÁL 2007

PÁL Judit: Péchy Manó – a „mintahivatalnok” = *Erdélyi Múzeum* 69. (2007)/1–2. 33–61.

PÁL–HOLEC 2006

PÁL, Judit–HOLEC, Roman: *Aristokrat v službách státu*. Bratislava: Kalligram, 2006

PÁLMÁNY 2017

PÁLMÁNY Béla: A honfiúsítások alkonya a reformkori országgyűléseken. In: SZIJÁRTÓ M. István (szerk.): *Az indigenák*. Budapest: ELTE BTK, 2017. 157–188.

SOMOGYI 2017

SOMOGYI Éva: *Magyarok a bécsi hivatalnokvilágban*. Budapest: MTA, BTK, 2017

TÓVÁRI 1997

TÓVÁRI Judit: *Az elit Miskolc város társadalmában*. Nyíregyháza: Stúdium, 1997